

Ljubo Boban, *Sporazum Cvetković-Maček*
(Zagreb: Ljevak, 2023), 615 str.

Prvo izdanje ovoga standardnoga historiografskog djela koje se bavi ključnim zbivanjima uoči izbijanja Drugoga svjetskog rata objavljeno je 1965. u Beogradu. Riječ je o doradaenom tekstu Bobanove doktorske teze, koja je obranjena u Zagrebu, a zatim je kao i niz drugih naslova tada bitnih hrvatskih povjesničara tiskana u ediciji beogradskoga Instituta društvenih nauka. Nakon više od pola stoljeća knjiga je opravdano prvi put tiskana u Zagrebu, i to iz dvaju razloga. Prvi je vezan za odavanje poštovanja nezaobilaznom opusu akademika Ljube Bobana, a drugi za zanimanje prema obrađenoj temi kako povjesničara tako i svih onih koji traže obavijesti za shvaćanje nekih problema koji su i danas predmet političkih rasprava (npr. hrvatsko-srpski odnosi, odnos prema Bosni i Hercegovini, ideološki prijevori na hrvatskoj političkoj sceni). Premda se o Vladku Mačeku kao prvaku moćne Hrvatske seljačke stranke (HSS) i Banovini Hrvatskoj pisalo iz pera više autora, i još se uvijek povremeno pojavljuju naslovi novijega pokoljenja, primjetno je da je Bobanovo djelo i dalje referentna točka bez koje se ne može dobro razumjeti hrvatski politički položaj u Kraljevini Jugoslaviji, napose stanje nastalo osnivanjem Banovine Hrvatske, što je bilo ostvareno kroz pregovore s vladom i uz potporu kneza Pavla. Dapače, Boban je u jednom od svojih razgovora s novinarima izjavio da su mu mentori u Beogradu sugerirali neka se ne bavi navedenom temom jer je ona svima poznata, ali je odbacio mogućnost da je ustvari riječ o domeni osobnoga interesa i svojom upornošću pokazao da može podastrijeti nova istraživačka saznanja i time obogatiti historiografiju. Stajalište je to koje potvrđuje da kvalitetni povjesničari svojim trudom i promišljanjima mogu uvijek doći do rezultata.

Boban je bio povjesničar staroga kova u dobrom smislu toga izraza. Sustavno istražujući arhivsko gradivo i raznolike izvore podataka, pisao je vrlo pouzdana izvješća o krupnim političkim pitanjima. Pritom se nije ustručavao od razgovora i s ključnim akterima povijesnih događaja, koji ga nisu omele u donošenju objektivnih zaključaka. Knjiga polazi od kronološke analize. Čitatelj se najprije upoznaje s unutarnjim i vanjskopolitičkim odnosima u Kraljevini Jugoslaviji uoči pregovora predsjednika vlade Dragiše Cvetkovića i Mačeka. U tim se poglavljima autor bavi određivanjem položaja HSS-a, njegovim uspjesima na izborima za Narodnu skupštinu iz 1938., koji su ga potvrdili kao neprijepornoga vodećeg predstavnika hrvatske strane, te odnosima prema drugim predstavnicima oporbenih struja kod Hrvata i drugih naroda tadašnje države. U skladu s tim izborom izvrsno su prikazani učinci vlade Milana Stojadinovića i njegov pad s političkoga vrha, što je širom otvorilo vrata novom pristupu vrha državne politike prema hrvatskom pitanju. Posebno je svjetlo bačeno na međunarodnu aktivnost HSS-a, koja se mogla pratiti od uvođenja diktature kralja Aleksandra nadalje, a bila je obilježena Mačkovim propitivanjem stajališta vodećih silnica u tadašnjoj europskoj politici.

Poglavito je dobro sagledan odnos prema vanjskoj politici fašističke vlade u Rimu, koja je pokazivala najviše zanimanja za provođenje svojih interesa u jadranskom pojasu i među pojedinim balkanskim zemljama. S druge je strane Boban bez sumnje potvrdio krucijalni utjecaj međunarodne politike na kretanja u visokoj jugoslavenskoj politici, koja je slijedom urušavanja versajškoga poretka morala tražiti druga rješenja za svoju egzistenciju. U prilog kvaliteti njegova istraživanja ide i popis korištenih diplomatskih izvora inozemne provenijencije, koji pokriva glavne sastavnice diplomatskih kretanja, pri čemu bi vjerojatno izvješća o sovjetskim i mađarskim pogledima dopunila dosad stečena saznanja.

S obzirom na to da je glavni predmet knjige Sporazum Cvetković-Maček, njemu je posvećena minuciozna raščlamba. Gotovo su do najsitnijih detalja prikazani svi elementi pregovaranja koji su doveli do zaključenja Sporazuma 26. kolovoza 1939. U tom je kontekstu Boban izdvojio dva bitna poglavlja. Prvo se bavi pravnom problematikom, koja se u osnovi odnosi na pitanje ustavnih promjena i zakonsko određenje Banovine Hrvatske. U drugom iscrpno proučava reagiranja glavnih sudionika političkoga života na Sporazum, gdje se ocrtava složenost odnosa, brojnost interesa i fragmentiranost scene u Kraljevini Jugoslaviji. Tako se mogu pratiti sučeljavanja nacionalnih sastavnica i ideoloških skupina u kojima se Maček vješto snašao uspješno ostvarivši brojne ciljeve koje je HSS stavljao na dnevni red. Jasno je vidljiv HSS-ov vodeći položaj na hrvatskoj političkoj sceni, kojemu glavnu oporbu čine sve glasnjiji nacionalisti i komunisti, koristeći znatnim dijelom i radikalna previranja u globalnoj politici. Pritom nije naodmet upozoriti na činjenicu da je Maček uza se imao i potporu koalicijskoga partnera Samostalne demokratske stranke, kojoj su glavno obilježje davali politički predstavnici Srba u Hrvatskoj i hrvatski političari naprednjačke tradicije. Vodeći položaj povremeno se koristio za „obračun s političkim i klasnim protivnicima u Hrvatskoj”, čime se naznačuje i represivna strana banovinskih vlasti, koja se, po mojem sudu, može iščitavati i kao odgovor na sigurnosne prijetnje. Dakako, tu je i pitanje odnosa prema Bosni i Hercegovini, što je istraženo problematizacijom niza činjenica: znatne pojavnosti Hrvata na tom području, prethodne politike prvaka Jugoslavenske muslimanske organizacije, koja je ulaskom u Stojadinovićevu vladu i njezinim čvrstim gardom prema Mačeku narušavala usklađeniju politiku s HSS-om i pitanje teritorijalne podjele koje u krajnjoj konzekvenci nije razriješeno zbog privremenosti Sporazuma Cvetković-Maček, razgovorima o mogućnostima ustrojavanja tzv. bosanske jedinice i reakcija iz beogradskih krugova koji se nisu odricali svojih interesa na tom području. U nekim od budućih istraživanja bilo bi dobro dopuniti naša saznanja o odnosu vrhova crkvenih zajednica i visokih poslovnih krugova prema Sporazumu i njegovim posljedicama.

Boban zaključuje da je Sporazum bio posljedica zaoštavanja svjetske situacije i pokazatelj da više nije bilo mjesta za načela Aleksandrove Jugoslavije, u kojoj se neuspješno pokušalo nametati rješenja u duhu jugoslavenskoga integralizma. Knez Pavle pokušao je sačuvati Jugoslaviju u monarhističkom obliku ublažavanjem unutarnjih sukoba i uspostavom ravnoteže između

glavnih političkih struja, što je ujedno značilo i drukčiji pristup nacionalnom pitanju. Sporazum je donio provizorno rješenje, kojim nisu točno određeni konačni opseg i kompetencije unutarnjih sastavnica Kraljevine. Na više je mjesta u knjizi Boban argumentirano odbacivao optužbe pojedinih srpskih povjesničara i publicista koji su Mačeka označivali kao rigidnoga hrvatskog nacionalista i srbofoba. Dovoljno je bilo ukazati na činjenicu da vodstvo HSS-a u svojoj praktičnoj politici nije u Sporazumu odstupilo od jugoslavenske linije. S druge pak strane valja uzeti u obzir vrijeme i okolnosti u kojima je prvi put izdana ova knjiga. Stoga se može nedvojbeno utvrditi da Boban nije bio apologet ni Mačeka ni Banovine Hrvatske, nego je savjesno sagledao što je pokretalo preuređenje Kraljevine Jugoslavije i na koji je način HSS pridonio hrvatskim nastojanjima u pokušajima ostvarivanja ravnopravnosti.

Sve u svemu, Boban je svojim opusom zadužio hrvatsku historiografiju. Možemo samo parafrazirati nekadašnje hrvatske emigrante iz kruga oko Bogdana Radice koji su za njega 1960-ih zapisali da je mladi autor koji piše izvrsna djela. Razvitak njegove karijere potvrdio je tu tvrdnju. Novo je izdanje skladno uređeno po standardima boljih izdavačkih kuća, opremljeno ilustrativnim materijalima, a na kraju donosi pouzdano kazalo imena.

Stjepan Matković

Mario Stipančević, *Redarstveni bestijarij. Portreti međuratnih upravitelja zagrebačke policije* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2022), 363 str.

Knjiga Marija Stipančevića *Redarstveni bestijarij. Portreti međuratnih upravitelja zagrebačke policije* sastoji se od ukupno šest portreta ključnih osoba međuratnoga zagrebačkog redarstva, prikazanih i objašnjenih u složenim kontekstima hrvatske/jugoslavenske povijesti prve polovine prošloga stoljeća. Knjiga je podijeljena u jedanaest poglavlja: „Slaganje mozaika” (str. 11–14), „Zemlja koju je bilo teško voljeti” (str. 15–22), „Čuvari zagrebačke vlasti” (str. 23–28), „Duhovno nomadstvo Ljudevita Zimpermana” (str. 29–66), „Poslušnik karađorđevićevskog režima Franjo Urbany” (str. 67–100), „Vampir iz Petrinjske”. Obris portreta Janka Bedekovića” (str. 101–156), „Bedekovićeva ‘pomoćna četa’ Mlada Jugoslavija” (str. 157–178), „Stranputice ‘Joje’ Vragovića” (str. 179–208), „Sva lica Stanoja Mihaldžića” (str. 209–270), „Tragom Rikarda Vikerta” (str. 271–304) i „Krugovi na vodi (jer sve je već jednom bilo)” (str. 305–308). Na kraju knjige nalazi se popis arhivskih i mrežnih izvora, korištenoga tiska i literature, popis slikovnih priloga, kazalo osobnih imena, sažetak na engleskom jeziku i bilješka o autoru.

Stipančević je dosad objavio tri knjige, od kojih vrijedi istaknuti *Neznani svijet Emila Laszowskog* (Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, 2014.) te